

WiderScreen.fi 2/2007

21.12.2007

Kohtaamisia kuvassa, ajassa
ja tilassaMinna Rainio
TaM, tutkija
Taiteiden tiedekunta
Lapin yliopisto

Tulostettavat versiot

- [htm](#)- [pdf](#)[\[takaisin\]](#)**Kohtaamisia kuvassa, ajassa ja tilassa**
Eettisyys ja yhteiskunnallisuus videoinstallaatioiden trilogiassa
Jos voisit nähdä minut nyt*"What does it mean to protest suffering as distinct from acknowledging it?"*
(Susan Sontag 2004, s. 36)

Kirjassaan *Regarding the Pain of Others* (2004) Susan Sontag pohtii, miten kuvat välittävät meille muiden ihmisten kokemuksia sodasta ja kärsimyksestä. Sontag toteaa, että jatkuva kuvatulva ihmisten kärsimyksistä, etenkin kaukaisissa maissa, on tehnyt meistä kaikista tahtomattammekin tirkistelijöitä. Päivittäin ohitsemme virtaavilla kuvilla on passivoitava vaikutus, ja ne saattavat saada meidät ainoastaan toteamaan, että mitään ei ole tehtävissä: kärsimys näyttää liian valtavalta ja abstraktilta ja tuntuu olevan poliittisen muutoksen ja toiminnan ulottumattomissa. (Sontag 2004, s. 38, 70–71.)

Tässä artikkelissa pohdin elokuvataiteen mahdollisuutta käsitellä yhteiskunnallisia ja poliittisia aiheita eettisesti: miten toisten ihmisten kärsimyksestä ja vaikeista kokemuksista voi kertoa kuvan ja äänen keinoin, ja voiko taide herättää katsojat tuntemaan ja ehkä myös toimimaan kärsimystä vastaan ja paremman maailman puolesta. Artikkelini aineisto koostuu videoinstallaatioiden trilogiasta *If You Could See Me Now* (Rainio & Roberts 2004–2007), joita teen yhdessä Mark Robertsin kanssa. Teokset käsittelevät yhteiskunnallisia aiheita, kuten pakolaisuutta, naiskauppaa ja ihmiskauppaa, lähestyen niitä yksittäisten ihmisten arjen, muistojen ja kertomusten kautta. Teosten kautta haluamme kyseenalaistaa ja tehdä näkyväksi yhteiskunnan valtarakenteita ja tuoda esille vaihtoehtoisia tapoja nähdä yhteiskunnallisia ilmiöitä. Omat teoksemme sijoittuvat dokumentin, videotaiteen ja valokuvan välimaastoon. Olen itse tutkijana Elomedia-tutkijakoulussa ja teen väitöskirjaa, johon käsittelemäni teokset liittyvät taiteellisenä osuutena.

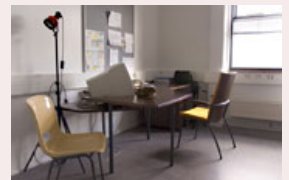
Artikkelissa kysyn miten väkivaltaa ja kärsimystä voi käsitellä taiteessa vajoamatta kliseisiin, pateettisuuteen tai kärsimyksellä mässäilyyn. Tarkastelen kysymystä taiteilijan ja elokuvantekijän – ja toisaalta myös katsojan – vastuusta analysoimalla niitä visuaalisia ja esteettisiä valintoja, joita itse olemme videoteoksissamme tehneet: mitä olemme päättäneet näyttää kuvassa ja mitä taas jättää näyttämättä, sekä miten käytämme tilaa ja kerrontaa teoksissamme. Pohdin, voiko elokuvataide välittää ei-kielellisiä kokemuksia ja herättää katsojassa tunteita ja aistimuksia, joita tutkimuksessa ei aina voi ilmaista pelkän kielen keinoin. Tarkastelen lyhyesti myös viime vuosina herännyttä keskustelua taiteen ja kulttuurintutkimuksen eettisestä ja poliittisesta roolista yhteiskunnassamme.

Artikkelissani määrittelen elokuvataiteen laajasti taidemuodoksi, joka käyttää ääntä ja liikkuvaa kuvaa, ja siten sisällytän siihen myös videotaiteen ja videoinstallaatiot. Elokuvataiteen, lyhytelokuvan, dokumenttielokuvan ja videotaiteen rajat ovat viime vuosikymmenen aikana hämärtyneet; videotaidetta esitetään museoiden ja gallerioiden lisäksi myös festivaaleilla, elokuvateattereissa ja televisiossa. Toisaalta lyhytelokuvia ja dokumentteja on esillä television ja elokuvateatterilevityksen lisäksi myös taidenäyttelyissä. Monet elokuvataiteilijat ja dokumentaristit tekevät myös videotaidetta museoihin (1), ja useiden videotaideteosten teokset ovat teknisesti korkealaatuisia, käsikirjoitettuja, lavastettuja ja ohjattuja elokuvataideteoksia. (2)

Siirtymiä ja rajanylityksiä ajassa ja paikassa – videoteosten esittely

Jos voisit nähdä minut nyt on videoinstallaatioiden trilogia. Trilogian ensimmäinen osa *Rajamailla* (2004) kertoo Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän välisestä rajasta. (3) Toinen osa, videoinstallaatio *Kahdeksan Huonetta* (2007–2008) käsittelee naiskauppaa eräänlaisena "varjoglobalisaationa" (vrt. Penttinen, 2004). Kolmas osa, videoinstallaatio *Kohtaamiskulmia* (2006), kertoo Suomessa asuvien pakolaisten kokemuksista. Kaikki trilogian osat ovat useista rinnakkaisista videoprojisoineista koostuvia installaatioita. Teokset liittyvät teemallisesti toisiinsa, sillä ne kertovat ihmisistä, jotka ovat jollain tavoin paikantuneet sivuun ja laidoille valtakulttuurien ytimistä. Installaatiot käsittelevät myös muutoksia, joita ihmiset kohtaavat siirtyessään yhdestä paikasta, ajasta ja tilanteesta toiseen. *Rajamailla* sai ensi-iltansa Helsingin nykytaiteen museossa Kiasmassa 2004 ja on sen jälkeen ollut esillä lukuisissa näyttelyissä Suomessa ja ulkomailla. *Kohtaamiskulmia* valmistui syksyllä 2006 ja oli esillä samana vuonna Salon taidemuseossa suomalaisen valokuvataiteen kolmivuotisnäyttelyssä *Talvimaa*. Installaatio *Kahdeksan huonetta* valmistuu vuoden 2007 lopussa.

Kohtaamiskulmia koostuu kolmesta synkronisoidusta dvd-videoprojisoinnista, jotka kuvaavat tiloja turvapaikanhakuprosessin eri vaiheista: raja-asemien ja poliisiasemien haastatteluhuoneita, pakolaisten vastaanottokeskuksia sekä ulkomaalaisvirastoa, jossa

Kohtaamiskulmia

© Rainio & Roberts 2006

päätökset pakolaisten ja maahanmuuttajien tulevaisuudesta ja oleskeluluvista tehdään. Kuvien tilat näyttävät tavallisilta, mutta juuri näissä tavallisissa tiloissa käytetään valtaa ja tehdään päätöksiä ihmisten tulevaisuudesta. Jokainen näistä tiloista on osa sitä mutkikasta prosessia, joka pakolaisten ja maahanmuuttajien on käytävä läpi saapuessaan uuteen maahan ja tullakseen laillisesti hyväksytyksi uuteen yhteiskuntaan. Installaation kuvat rinnastavat katkelmiin pakolaisten ja maahanmuuttajien haastatteluista. Näissä haastatteluissa he kertovat, kuinka he joutuivat jättämään kotinsa, matkustamaan, odottamaan epävarmuudessa ja miltä tuntui lopulta saapua Suomeen. Nämä ihmisten eletyt kokemukset muodostavat jyrkän kontrastin tyhjen hallinnollisten tilojen rinnalle.

Kahdeksan huonetta koostuu kahdeksasta synkronisoidusta dvd-videoprojisoinnista, jotka on kuvattu hotellihuoneissa. Projisoinnit muodostavat ringin katsojan ympärille. Jokaisessa kuvassa on aluksi tyhjä, siivoamaton hotellihuone – sänky on petaamatta ja pöydillä on roskia. Siivooja saapuu yhteen huoneeseen (siis yhteen ruutuun) ja alkaa siivota huonetta. Kun huone on siivottu, siivooja lähtee huoneesta, ja kuva tyhjästä siististä huoneesta jää ruudulle. Siivooja kävelee seuraavaan huoneeseen (seuraavalle ruudulle) ja alkaa siivota huonetta. Tämä prosessi jatkuu – siivooja astuu huoneeseen, siivoaa sen, lähtee huoneesta ja astuu jälleen seuraavaan huoneeseen. Kun siivooja siirtyy ruudulta toiselle, katsojankin täytyy vaihtaa asentoaan nähdäkseen, mitä seuraavassa ruudussa tapahtuu. Yleisön huomaamatta heidän taakseen jäävät huoneet muuttuvat vähitellen jälleen siivoamattomiksi. Siivoojan saapuessa kahdeksanteen huoneeseen ensimmäinen huone on jälleen sekainen ja hän aloittaa prosessin uudelleen. Teos kiertää loputonta kehää.

Siivoojan siivotessa huonetta teoksen ääniraidalta kuuluu naisen puhetta. Nainen kertoo kahdeksan lyhyttä tarinaa naiskaupan uhrina prostituutioon joutuneiden naisten kokemuksista. Elokuvan kertojajääni on näyttelijän, joka esittää prostituutina työskentelevää venäläistä naista. Jokaisella ruudulla kuultava tarina kertoo yhden näkökulman tai yksityiskohtan naisen kokemuksesta. Tarinat ovat dramatisoituja ja ne perustuvat tekemäämme taustatutkimukseen, naiskauppaan ja prostituutioon liittyviin tutkimuksiin sekä naisten haastatteluihin.

3D-mallinnos Kahdeksan huonetta installaatiosta
© Rainio & Roberts 2007

Globaalin rajoja taiteessa ja kulttuurintutkimuksessa

Viime vuosikymmeninä useissa postmoderneissa mediateorioissa on visioitu maailmaa, jossa kansallisvaltiot ja maantieteelliset rajat menettävät merkityksensä. Samaan aikaan medioissa on keskusteltu ideologioiden kuolemasta ja globaalien markkinavoimien ylivallasta. (Braidotti 2006, s. 1–3.) Rajattoman maailman visiot liittyvät etenkin taloudelliseen liberalismiin,

kapitalismin leviämiseen ja uusiin teknologioihin (Paasi 2002, s. 170). Nämä postmodernit fantasiat ja visiot liikkuvista ja hybrideistä identiteeteistä ja avoimista multikulttuurisista tiloista eivät kuitenkaan koskaan ole olleet osa todellisuutta ihmisten enemmistölle. Vaikka rajat saattavat olla avoimia pääoman ja tiedon virroille, ne pysyvät hyvinkin suljettuina ihmisille, varsinkin jos he ovat pakolaisia tai kouluttamattomia "ei-toivottuja" kansalaisia (Mc Lean 2001–2002, s. 24).

Anssi Paasi onkin huomautanut, että globalisaatioretoriikasta huolimatta "syntymäpaikan arvonnalla" on yhä ratkaiseva merkitys maailman ihmisten elämäntilanteissa (Paasi 2000b, s. 87). Todellisuudessa ihmisten väkivaltaiset siirtymät maasta toiseen, pakolaisuus ja ihmiskauppa eivät ole koteihimme television kautta välittyviä virtuaalisia spektaakkeleita (Sontag 2004, s. 98) vaan jokapäiväisiä todellisia kokemuksia miljoonille ihmisille. Näiden rajanylitysten moninaiset seuraukset koskettavat ihmisiä myös vauriissa länsimaissa. Globaalissa maailmassa rajojen oletetaan katoavan, mutta ne nousevat esiin yhä uudelleen, uusissa ja yllättävissä paikoissa (Hirsiaho ym. 2005, s. 13).

Kritiikitöntä globalisaatiohuumaa on viime vuosina alettu kyseenalaistaa kulttuurintutkijoiden, taiteilijoiden ja monien yhteiskunta-aktivistien keskuudessa. Taiteen ja kulttuurintutkimuksen piirissä on alettu esittää kysymyksiä tutkijoiden ja taiteilijoiden yhteiskunnallisesta vastuusta ja tarpeesta uudelleen eettisyyteen ja poliittiseen vastarintaan. (Papastergiadis 2006; Braidotti 2006; Sontag 2004; Herkman 2006; Julia 2007). Kulttuurintutkimuksen kentällä on korostettu tutkimuksen *maailmallisuutta*, jolla tarkoitetaan tutkimuksen sitoutumista ihmisten todelliseen elämään ja kokemuksiin. *Maailmallinen* tutkimus ottaa huomioon yksilön toiminnan myös osana laajempia yhteiskunnallisia rakenteita (Herkman 2006, s. 9–11, 28–29). Juha Herkman muistuttaa, että "*tutkimus on osa inhimillistä kokemusmaailmaa ja käsittelee ajankohtaisia aiheita, jotka koskettavat muutakin osaa ihmiskunnasta kuin akateemista maailmaa*" (Herkman 2006, s. 10).

Uudenlaiselle eettisyydelle on sosiaalinen tilaus globaalien nykypoliittikan kriittisessä tyhjiössä ja päämäärättömyydessä (Ks. esim. Braidotti 2006, Papastergiadis 2006). Nikos Papastergiadis toteaa, että nämä eettisyyden ja poliittisuuden vaatimukset alkavat näkyä myös nykytaiteen kentällä ja pohtii, voisivatko taiteilijat nousta poliittisen passiivisuuden ja kollektiivisen toivottomuuden yläpuolelle haastamaan yhä kapenevat poliittiset vaikutusmahdollisuudet (Papastergiadis 2006, 36–37). Merkkejä taiteen ja taiteilijoiden uudesta poliittisesta aktivoitumisesta on jo nähtävissä (4), ja monet nykytaiteilijat ja elokuvantekijät käsittelevät töissään yhä enemmän poliittisia aiheita kuten esimerkiksi pakolaisuutta, diasporaa tai oikeistolaisen kansallismielisyyden nousua eri yhteiskunnissa.

Papastergiadis mukaan taitelijoilla on mahdollisuus vaikuttaa sosiaaliseen tietoon nopeammin ja suuremmin kuin mihin perinteinen akateeminen tutkimus pystyy. Taide ei toki pysty ratkaisemaan maailman ongelmia eikä luomaan uusia sosiaalisia ja yhteiskunnallisia rakenteita, mutta se voi heijastaa, ennakoita, selvittää ja tehdä näkyväksi sosiaalisia

ongelmia. Ja vaikka taide ei korvaakaan teoriaa, tutkimusta tai politiikkaa, se voi toimia välittäjänä metaforisten ideoiden ja materiaalisten valtasuhteiden rajoilla. Taiteellisen tiedon merkitys onkin eräs mielikuvituksellisen ymmärtämisen muoto (Papastergiadis 2006, s. 37).

Erityisesti tutkivaan taiteilijuuteen liittyy tiedonintressi, joka on mahdollisten maailmojen tai figuraatioiden rakentaminen. Taiteen ja tutkimuksen tehtäväksi voi Suvi Ronkaisen sanoin nähdä *"uuden ja mahdollisen avaamisen tai (rikastuttavien ja haastavien) figuraatioiden – toden prosesseja tavoittavien fiktioiden – luomisen"* (Ronkainen 2005, s. 225). Tähän liittyy myös eräänlainen maailmallisuuden "utooppinen" ulottuvuus – toisenlaisten, mahdollisten ja kenties myös parempien maailmojen kuvittelemineen.

Kulttuurintutkimuksen piirissä on alettu kiinnittää huomiota myös ei-kielellisen kokemuksen rooliin ihmisen maailmallisuudessa. Herkman toteaa, että *"[t]utkimuksen subjektiivisuus on jo jonkin aikaa ollut ennen kaikkea kielellinen, vaikka se saattaa jättää varjoonsa muita maailmallisuuden muotoja. Kaikki ihmisessä ei suinkaan palaudu kieleen, vaan suhdettamme ulkomaailmaan välittävät myös muut ihmisenä olemista määrittävät tekijät, kuten tunto-, näkö-, maku- ja hajuaisti"* (Herkman 2006, s. 10. Ks myös Lehtonen 2005). Toisaalta on kritisoitu tutkimuksen epävarmuutta, vastahankaisuutta ja jopa häpeää käsitellä tunteita, rakkautta, aisteja ja moraalia (Koivunen 2006, 60).

Laura U. Marks on analysoinut syvällisesti, miten elokuvataide voi käsitellä monikulttuurisuuteen liittyviä teemoja kuten esimerkiksi pakolaisuutta, diasporan kokemusta, ja kulttuuristen vähemmistöjen muistoja. Elokuvalle on mahdollisuus vaikuttaa aisteihin ja tunteisiin, koska se ei ole ensisijaisesti kielellistä, eikä se noudata samoja periaatteita kuin kirjoitettu teoria. Elokuva toimii kielen, tunteiden ja aistien rajoilla, mutta kieltä tarvitaan, jotta elokuvan kokemuksesta voidaan puhua (Marks 2000, s. xvi).

Tarinoita tyhjissä tiloissa

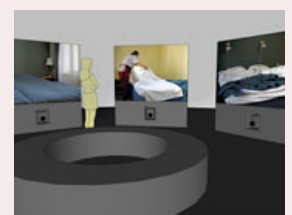
Omassa väitöstutkimuksessani tutkimus kirjoittamisprosessina ja tutkimus taiteen tekemisen prosessina kulkevat rinnakkain, dialogissa ja toinen toistaan täydentäen. Taiteellista työskentelyäni voisi nimittää eräänlaiseksi (audio)visuaaliseksi kulttuurintutkimukseksi, jossa taideteos on myös itsessään tutkimuksen tekemisen väline, yksi menetelmä tutkimuskysymysten ja teemojen käsittelemiseen. Taiteellinen osa, videoinstallaatio, tuo tutkimukseen mukaan myös aistimellisuuden: kuulon, näön ja tilallisuuden. Monikuvavideoinstallaatioissa tilan kokemus onkin keskeinen ja erilainen verrattuna esimerkiksi perinteiseen elokuvaan (vrt. Malm 2003, s. 66). Laura U. Marks on kuvannut tutkimiaan elokuvia audiovisuaalisiksi teoreettisiksi esseiksi, joita ei tarvitse erikseen analysoida tai teoretisoida. Elokuvakerronta on jo itsessään sofistikoitunut argumentti, joka voi välittää hienovaraisesti ja kokonaisvaltaisesti ihmisten kokemuksia maailmassa. Marksin mukaan elokuva tarjoaa katsojalle kokemuksen, joka on samanaikaisesti älyllinen, tunteellinen ja aisteihin vetoava (Marks 2000, s. xiv – xvi).

Videoteoksemme *Kohtaamiskulmia* ja *Kahdeksan Huonetta* ovat monikuvainstallaatioita: teosten teemat ja sisältö heijastuvat installaatiotilan käyttöön. Teoksessa *Kohtaamiskulmia* kolme videoprojisointia on aseteltu tilaan niin, että katsoja joutuu kulkemaan installaation läpi, ikään kuin matkustamaan vaiheesta seuraavaan itekin pakolaisten seurassa. Kukin projisointi on asetettu tilaan kulmittain siten, että reitti teoksen läpi kuvastaa kohtaamiskulmia ja heijastuksia. *Kahdeksan huonetta* -installaatio puolestaan koostuu kahdeksasta rinkiin asetellusta videoprojisoinnista.

Kumpikin installaatio pyrkii rakentamaan tilan, jonka sisään katsojan on astuttava ja jonka läpi hänen on kuljettava. Yleisö ei voi ohimennen vilkaista videota ja kävellä sen ohi, vaan teos ikään kuin pakottaa katsojan pysähtymään ja katsomaan. Installaatiot haastavat kohtaamaan teoksen ihmiset ja painostavat katsojaa ottamaan eettisen kannan. Katsoja on fyysisesti osa installaatiotilaa samalla tavalla kuin hän on osa samaa maailmaa ja yhteiskunnallista järjestelmää, jossa myös teoksen ihmiset elävät. Teosten tarkoituksena on siten luoda katsojalle ruumiillinen ja tilallinen kokemus, jossa myös teosten äänimaailma on keskeisessä osassa. *Kahdeksan huonetta* -teoksen äänimaailma käyttää hyväkseen installaatiotilan muodostamaa kehää. Ääni ja välissä olevat hiljaisuudet luovat teoksen tilan tuntua ja heijastavat kertojaäänä ja teoksen klaustrofobista, disorientoitunutta ja epämukavaakin tunnelmaa. Katsoja voi kadottaa tilassa suuntavaistonsa ja unohtaa mistä astui teoksen tilaan sisään. Teoksen äänit saattavat odottamattomasti kuulua katsojan takaa tai ympäriltä. Yhdessä kohtauksessa katsoja on puolestaan itse katseen kohteena, tarkkailtavana. Lähikuvat siivoojan käsistä ja lakanoista, joita hän tasoittaa välittävät katsojalle pinnan ja materiaalin, ihon ja kosketuksen tuntua.

Kertomuksiin verrattuna valokuvan ilmaisuvoima voi olla rajallisempi, kuvat ovat irrallisia, ne näyttävät, mutta eivät auta meitä *ymmärtämään*. Sen sijaan kertomukset, narratiivit auttavat meitä ymmärtämään, osittain jo pelkän kestonakin takia (Sontag 2004, s. 80). Esimerkiksi elokuvan kesto pakottaa katsojan pysähtymään, katsomaan ja tuntemaan (Sontag 2004, s. 110). Kaisa Hiltunen onkin todennut, että *"[e]lokuvan ajallisuus rakentaa eettistä katsojuutta"* (Hiltunen 2006, s. 43).

Videoinstallaatioidemme tarinat liikkuvat edestakaisin ajassa ja tilassa: pakolaisten muistot kotimaastaan ja matkastaan rinnastuvat steriileihin tiloihin Suomessa. *Kahdeksan huonetta* -installaation kertojaäänä, nuori nainen, kertoo tunteistaan ja kokemuksistaan, ja nämä lyhyet ja pelkistetyt monologit rinnastuvat kuvien tyhjiin hotellihuoneisiin, joita siivooja yhä uudestaan

Kohtaamiskulmia
© Rainio & Roberts 2007

Kahdeksan huonetta
© Rainio & Roberts 2007

siivoaa. Nämä tilat ovat vallankäytön tiloja, välitiloja, odottamisen tiloja. Näitä tiloja voisi Gilles Deleuzea soveltaen kutsua "miksi-tahansa-tiloiksi". Laura U. Marks kirjoittaa, että nämä "mitkä-tahansa-tilat" ovat postmodernismin katkonaisia ja postkolonialismin rikkereivittäjiä tiloja, joiden kautta ei-länsimaiset, kolonialisoidut kulttuurit saapuvat länsimaihien ja joissa siirtolaisten ja pakolaisten kulttuuriset muistot sekoittuvat osaksi valtioiden virallisia kansallisia historioita. Tilat herättävät tunteellisen ja aistimellisen kokemuksen, ja tämä tunne herää yhtä aikaa ajallisuuden kokemuksen kanssa (Marks 2000, s. 27).

Molempien videoteostemme visuaalisuus on hyvin pelkistettyä ja hidasta. Kuvissa ei oikeastaan tapahdu mitään, otokset ovat pitkiä ja staattisia. Teosten visuaalisuutta määrittävät enemmänkin hiljaisuus, hitaus ja poissaolo. *Kohtaamiskulmia* -teoksen audionnarratiivi rinnastuu kuvien tyhjiin hallinnollisiin tiloihin. Tapahtumattomuus on keskeistä myös *Kahdeksan huonetta* -installaation kuvissa. Sitä, mitä huoneessa tapahtuu, ei näytetä, eikä siitä myöskään suoranaisesti puhuta. Silti katsoja tietää, mistä on kyse ja joutuu kohtaamaan nämä kuvallista esittämistä pakenevat tapahtumat ja mielikuvat omassa päässään (vrt. Marks 2000, s. 44). Katsojan tirkistelyhalua ei tyydytetä, installaation keskellä katsoja on ikään kuin eräänlaisen käänteisen voyerismin tilassa, kuvien ympäröimänä, välillä jopa itse katseen kohteena.

Kahdeksan huonetta -teoksessa merkityksellistä on myös toisto, joka viittaa prostituution näkymättömään, jokapäiväiseen ja jatkuvaan läsnäoloon yhteiskunnassamme. Naisiin kohdistuva väkivalta jatkuu päivästä toiseen, ja on osa jokapäiväisen arjen käytäntöjä yhteiskunnassamme, jos siihen ei oteta kantaa. Ilmiön arkisuus korostuu teoksen kuvissa, joiden esittämät hotellihuoneet ovat tuttuja ja tavallisia. Siivooja jatkaa näkymätöntä työtään, samoissa huoneissa, siivoten niitä yhä uudelleen.

Elokuva ja videotaide toimivat kielen ja ajattelun rajoilla, ehkäpä jossain vielä-ajattelemattoman ja tiedostamattoman reunalla. Äänen ja kuvan suhde videoteoksissa *Kohtaamiskulmia* ja *Kahdeksan Huonetta* ei ole yksiselitteinen. Kuva ja kerronta eivät korreloi. Kuva yksinään ei kerro koko tarinaa, ei myöskään ääni ja kerronta ilman kuvaa. Tavallaan molemmat paljastavat toisen ilmaisumuodon rajallisuuden. Katsoja täyttää kuvan ja kielen väliin jäävän tilan omien kokemustensa ja muistojensa avulla. Tämä kokonaisvaltainen aistimellinen tunnereaktio voi pysyä katsojan mukana pitkään. Taideteoksen herättämistä tunteista voi tulla osa katsojien kollektiivisia muistoja ja ehkä juuri siinä piileekin taiteen vaikutusvalta (vrt. von Bonsdorff 2005, s. 32, 34–35).

Kohtaamiskulmia -teoksen haastateltuja pakolaisia ei näytetä, eikä katsoja siten saa mahdollisuutta luokitella tai määrittellä ihmisiä heidän ulkonaisen olemuksensa perusteella. Teos ei siten vahvista etnisen toiseuttamisen käytäntöjä. Voisiko olla, että katsojan on silloin vaikeampi luokitella ihmisiä "meihin" ja "muihin" – voisiko kertojaääni silloin ollakin kuka tahansa "meistä"? (5) Toisaalta Helsingin Sanomien kriitikko tulkitsee pakolaisten näkymättömyyden *Kohtaamiskulmia* -teoksessa viittaavan rajallisuuden näkymättömyyteen yhteiskunnassamme (Uimonen 2006, C2). Myös teoksen kuvatut tilat, haastattelu- ja rekisteröinti huoneet sekä vastaanotto keskus, joita pakolaiset kohtaavat ja joissa he elävät, ovat näkymättömiä valtaväestölle. Iris Ruoho on todennut, että "[-] keskeiset luokittelun ja erottaumisen kategoriat liittyvät seksuaalisuuteen, sukupuoleen ja rotuun – ne etuoikeuttavat yksiä ja toiseuttavat toisia ruumiita. Pakkomiele mitata ja luokitella ihmisiä ja ihmisryhmiä ulkoisten, erityisesti visuaalisuuteen kytkeytyvien havaintojen perusteella kohdistuu myös kansalaisuuden kategoriaan." (Ruoho 2006, s. 39).

Globalisaatio tuottaa kahdenlaisia globaaleja kansalaisia, niitä jotka kuuluvat etuoikeutettuun globaaliin naapurustoon ja toisia, jotka suljetaan sen ulkopuolelle. Elina Penttinen kutsuu globaalin toiselle puolelle jäävää vyöhykettä *varjoglobalisaatioksi*, ja toteaa, että sitä asuttavat seksityöläiset, prostituoidut, ihmiskaupan uhrin ja pakolaiset. Näille ihmisille globalisaatio ei merkitse kansallisvaltioiden rajojen vähittäistä katoamista eikä tiedon ja pääoman vapaata virtaa. He ovat kodittomia globalisoituvassa maailmassa ja heidän todellisuudessaan rajat kasvavat konkreettisesti fyysisiksi ja tilallisiksi esteiksi. (Penttinen 2004, s. 34).

Länsimaiden ulkopuolella, esimerkiksi Aasiassa ja Afrikassa loukkaantuneiden tai kuolleiden ihmisten kuvien julkaisemiseen pätevät erilaiset eettiset normit kuin kuviin länsimaisten ihmisten kärsimyksestä. Sontagin mukaan tämä on osa länsimaista journalistista traditiota, joka juontaa juurensa vuosisatoja vanhaan tapaan esittää eksotisia, kolonialisoituja toisia. Nykypäivän uutiskuvat jatkavat tätä traditiota unohtaen, että näiden kuvien loukkaantuneet ja hätäntyneet ihmiset eivät ole ainoastaan ihmisiä, joita me katsomme vaan meidän tapamme ihmisiä, jotka myös katsovat (Sontag 2004, s. 65).

Sontag kehottaaakin meitä miettimään mitä se merkitsee, että katsomme päivittäin kuvia toisten ihmisten kärsimyksestä: voimmeko lopultakaan edes sisäistää, mistä kuvissa on kyse, mitä niissä tapahtuu? (Sontag 2004, s. 85). Toisaalta voimme myös kysyä itseltämme, mitä *meissä* tapahtuu kun katsomme kuvia – omat reaktiomme väkivaltaisiin ja kärsimystä esittäviin kuviin voivat olla yllättäviä – ne saattavat olla järjen ulottumattomissa ja omatuntomme vastaisia. Ne voivat kiihottaa uteliaisuuttamme ja herättää jopa nautintoa. Elokuva- ja mediatutkija Susanna Paasonen onkin todennut, että katsojan ruumiilliset reaktiot ja aistimukset eivät aina ole mielen hallittavissa tai valittavissa, vaikka usein niin toivoisimme (Paasonen 2006, s. 88).

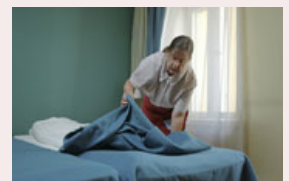
Kahdeksan huonetta
© Rainio & Roberts 2007

Kohtaamiskulmia
© Rainio & Roberts 2006

Kahdeksan huonetta
© Rainio & Roberts 2007

Kahdeksan huonetta
© Rainio & Roberts 2007

Kohtaamiskulmia
© Rainio & Roberts 2006

Kuinka luopua kyynisyydestä: voiko taide parantaa maailmaa?

Kaisa Hiltunen on kuvaillut eettisyyttä asenteeksi, joka pyrkii kunnioittamaan ja ymmärtämään toisten ihmisten ihmisyyttä (Hiltunen 2006, s. 39). Toisaalta eettisyyttä on myös sen hyväksyminen, että jotain jää aina myös ymmärtämättä. Päivi Naskali on Jacques Derridan käsitteeseen viitaten kutsunut tätä ylijäämää, ymmärtämättömyyttä "salaisuudeksi" ja sen hyväksymistä avautumiseksi radikaalille toiseudelle (Naskali 2007, s. 67).

On tärkeää muistaa ja hyväksyä tämä "salaisuus" ja se, että lopultakaan emme voi ymmärtää toisen ihmisen kokemusta, mutta sen ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa kyynisyyttä tai luovuttamista. Pahuuden ja kärsimyksen mittakaavat maailmassa ovat ymmärryksemme ulottumattomissa. Silti Pauline von Bonsdorff toteaa, että yksi taiteen merkityksistä on myös vakavien aiheiden, pahuuden ja kärsimyksen, käsitteleminen ja artikuloiminen (von Bonsdorff 2005, s. 35). Kriittisyydestään tinkimättä myös Sontag toteaa, että rajallisuudestaan huolimatta kuvilla ja sillä että katsomme niitä, on merkitystä (Sontag 2004, s. 102).

Taiteilijana ja tutkijana joudun itse jatkuvasti tasapainottelemaan kyynisyyden reunalla ja toisaalta joskus pelkään, että aiheeni ovat jollain tavoin "liian" vakavia, "liian" poliittisia ja siten jollain tavoin *negatiivisia*. Kriittisyys tulkitaan usein negatiivisuudeksi, ja taiteen kentällä poliittisuuteen suhtaudutaan monesti häpeillen, paatoksellisuutta ja saarnaamista peläten.

Viime kädessä merkityksellistä on se, miten katsoja reagoi näkemäänsä ja tuntemaansa – mitä katsoja tekee niillä tunteilla, joita taide on hänessä herättänyt ja sillä tiedolla, jota se on hänelle välittänyt (von Bonsdorff 2005, s. 35–36). Kyynisyys, vetäytyminen ja luovuttaminen ovat helppoja reaktioita, mutta toisten ihmisten kokemusten ja kärsimysten aito kohtaaminen vaatii rohkeutta. Sontag toteaa, että ihmiset ovat tottuneet speaktaakkelimaiseen väkivaltaan ja torjuvat usein jo pelkän liikuttumisen mahdollisuudenkin kyynisyydellä (Sontag 2004, s. 99).

Kuvat ja kertomukset pakolaisten tai ihmiskaupan uhrien kokemuksista voivat herättää meissä myötätuntoa ja sympatiaa. Sontagin mielestä se ei kuitenkaan riitä – ne ovat passiivisia tunteita, jotka pitää muuttaa toiminnaksi tai ne kiihtyvät ja katoavat. Sympatia hämärtää suhteitamme valtaan, sympatian kautta voimme siirtyä sivuun, turvallisen välimatkan päähän, eikä meidän tarvitse kysyä itseltämme mikä on meidän osuutemme muiden ihmisten kärsimyksessä. Sen sijaan meidän tulisi tiedostaa, että meidän etuoikeutemme ovat olemassa samalla kartalla kuin toisten kärsimykset ja voivat yllättävilläkin tavoilla – joita emme välttämättä edes haluaisi tietää – olla yhteydessä toisten kärsimykseen toisella puolella maapalloa (Sontag 2004, s. 90–92). Toisaalta toisten ihmisten kärsimys ei enää välttämättä ole edes maantieteellisesti kaukana. Pakolaiset, sotien ja ihmiskaupan uhrit ovat joukossamme, osa suomalaista yhteiskuntaa, ja heidän muistonsa ja kokemuksensa muodostavat osan Suomenkin kollektiivista menneisyyttä ja historioita. Naisiin kohdistuvan väkivallan ja naiskaupan uhreja ei myöskään tarvitse etsiä rajojemme takaa.

Kuvat yksinään eivät välttämättä riitä eivätkä auta meitä ymmärtämään, mutta kenties yhdistettynä kertomuksiin ne saavat meidät hetkeksi pysähtymään, katsomaan ja kohtaamaan maailman ympärillämme. Ehkä taide ja tutkimus yhdessä voivat liittää yksittäisten ihmisten kokemukset ja tunteet osaksi laajempia, yhteiskunnallisia, taloudellisia ja globaaleja valtarakenteita. Sotaa ja pakolaisuutta kokemattomina emme voi koskaan täysin ymmärtää miltä ne tuntuvat, mutta ehkä taiteen ja kertomuksien kautta voimme edes hetken kuvitella miltä meistä tuntuisi, jos joutuisimme ne kokemaan. Voimme pysähtyä ja kuvitella: mitä jos me joutuisimme jättämään kotimme ja perheemme; jos me löytäisimme itsemme Teheranin lentokentältä, josta tuntemattomat ihmiset kuljettaisivat meidät pieneen kalustamattomaan huoneeseen miljoonakaupungin lähiössä. Ja joutuisimme toteamaan: tämä, täällä on nyt meidän kotimme, meidän elämämme.

Minna Rainio

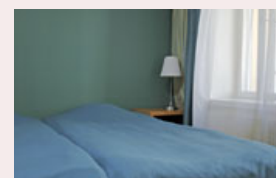
WiderScreen.fi 3/2007

Viitteet

1. Mm. elokuvaohjaajat Chris Marker ja Jean-Luc Godard ovat viime vuosina esittäneet videotaidettaan ja installaatioitaan museoissa. Godardin näyttely oli esillä Pompidou-keskuksessa Pariisissa 2006. [\[takaisin\]](#)
2. Esimerkkejä elokuvataiteen ja videotaitteen rajoilla liikkuvista taiteilijoista ovat mm. Eija-Liisa Ahtila, Mathew Barney ja Chantal Akerman. [\[takaisin\]](#)
3. Olen käsitellyt Rajamailla-teosta artikkeleissani "*Se oli niin pyhä se*" – Suomen ja Venäjän välinen raja kuviteltuna ja tuotettuna rajaseudun asukkaiden kertomuksissa (2005) ja *Rajamailla. Videoteos taiteen ja tutkimuksen rajoilla* (2006). [\[takaisin\]](#)
4. Mm. Venetsian biennaali 2007 ja Documenta Kasselissa 2007 olivat teemoiltaan ajankohtaisia ja osa teoksista hyvinkin poliittisia. [\[takaisin\]](#)
5. Omissa videoteoksissamme päätimme olla kuvaamatta ihmisiä. Päinvastainen esimerkki on Pirjo Honkasalon dokumenttielokuva *Melancholian 3 huonetta* (2004), joka on nimenomaan keskittynyt hitaisiin lähikuviin sodasta kärsivistä lapsista. Kaisa Hiltunen ja Pauline von Bonsdorff ovat kirjoittaneet Honkasalon elokuvasta ja molemmat korostavat kuinka toisen ihmisen empaattinen kohtaaminen on mahdollista nimenomaan kasvojen ja kasvokuvien kautta (Hiltunen 2006 46-47; von Bonsdorff 2005, 26-28). [\[takaisin\]](#)

Kohtaamiskulmia
© Rainio & Roberts 2006

Kahdeksan huonetta
© Rainio & Roberts 2007

Kohtaamiskulmia
© Rainio & Roberts 2006

Lähteet

Videoteokset

Kohtaamiskulmia/Angles of Incidence (2006)
Käsikirjoitus, ohjaus, kuvaus ja editointi: Minna Rainio & Mark Roberts
Rahoitus: Taiteen keskustoimikunta, AVEK/Milla Moilanen

Kahdeksan Huonetta/Eight Rooms (2007-2008)
Käsikirjoitus, ohjaus ja editointi: Minna Rainio & Mark Roberts
Tuottaja: Ville Hyvönen
Kuvaaja: Tuomas Järvelä
Äänimaailman suunnittelu: Petri Kuljuntausta
Yhteistuotanto: Virta Productions / Valotalo Productions
Rahoitus: Taiteen keskustoimikunta, AVEK/Milla Moilanen

Kirjallisuus

Braidotti, Rosi (2006) *Transpositions. On Nomadic Ethics*. Cambridge and Malden: Polity Press.

Herkman, Juha (2006) Kriittinen kulttuurintutkimus valinkauhassa. Teoksessa Juha Herkman et. al (ed.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Herkman, Juha et. al (ed.) (2006) Kulttuurintutkimuksen maailmallisuus. Teoksessa Juha Herkman et. al (ed.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Hiltunen, Kaisa (2006) Aika ja hiljaisuus. Dokumenttielokuva *Melancholian 3 huonetta* eettisenä kohtaamisen tilana. *Lähikuva* 4/2006, 39-53.

Hirsiaho, Anu et. al (ed.) (2005): *Kohtaamisia rajoilla*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Jula, Jari (ed.) (2007) *Taiteen etiikka*. Turku: Areopagus.

Koivunen, Anu (2006) Hyvä ja paha teoria. Teoksessa Juha Herkman et. al (ed.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Lehtonen Mikko (2005) Ruumiin ylösnousemus – ja sen haasteet kulttuurintutkimukselle. *Kulttuurintutkimus* 22 (2005):2

Marks U. Laura (2000) *The Skin of the Film. Intercultural Cinema, Embodiment, and the Senses*. Durham and London: Duke University Press.

McLean, Ian (2001-02) Back to the Future: Nations, Borders and Cultural Theory. *Third Text* 57, Winter 2001-02, 23-30.

Naskali, Päivi (2007) Yliopistollinen opetus ja lahja. *Niin & Näin* 1/2007, 61-69.

Paasi, Anssi (2002) Rajat ja identiteetti globalisoituvassa maailmassa. Teoksessa Syrjämaa Taina, Tunturi Janne (ed.), *Eletty ja muistettu tila*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Paasi, Anssi (2000a) The Finnish-Russian border as a shifting discourse: Boundaries in the world of de- and re-territorialisation. Teoksessa Ahponen Pirkkoliisa ja Jukarainen Pirjo (ed.), *Tearing Down the Curtain, Opening the Gates. Northern Boundaries in Change*. Jyväskylä: Sophi.

Paasi, Anssi (2000b) *The re-construction of borders: a combination of the social and the spatial*. Alexander von Humboldt lecture, 9th November 2000, University of Nijmegen, The Netherlands. www.kun.nl/socgeo/n/colloquium/Paasi2.pdf. (Luettu 13.11.2003)

Paasonen, Susanna (2006) Paljon puhuva liha. Teoksessa Juha Herkman et. al (ed.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Papastergiadis, Nikos (2006) Art in the Age of Siege. *Framework, the Finnish Art Review* 5/06, 36-40.

Penttinen, Elina (2004) *Corporeal Globalization. Narratives of embodied subjectivity and otherness in the sexscapes of globalization*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Rainio, Minna (2005) "Se oli niin pyhä se." Suomen ja Venäjän välinen raja kuviteltuna ja tuotettuna rajaseudun asukkaiden kertomuksissa. Teoksessa Päivi Rantala ja Marja Tuominen (ed.), *Rajoilla. Puheenvuoroja tutkimuksen rajoista ja rajojen tutkimisesta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Rainio, Minna (2006) Rajamailla. Videoteos taiteen ja tutkimuksen rajoilla. Teoksessa Sam Inkinen, Sanna Karkulehto ja muut (ed.), *Minne matka luova talous?* Kustannus Oy Rajalla.

Kohtaamiskulmia
© Rainio & Roberts 2006

Rainio, Minna ja Roberts Mark (2006) Kohtaamiskulmia. *Talvima/Winterland*. Suomalaisen valokuvataiteen kolmivuotisnäyttely. Näyttelykatalogi. Salon taidemuseo. Helsinki: Musta Taide.

Ronkainen, Suvi (2005) Tiedon monitieteellisyys ja monitieteellisyiden seurauksia. Teoksessa Päivi Rantala ja Marja Tuominen (ed.), *Rajoilla. Puheenvuoroja tutkimuksen rajoista ja rajojen tutkimisesta*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Ruoho, Iiris (2006) Mihin luokka katosi? Teoksessa Juha Herkman et. al (ed.), *Tutkimusten maailma. Suomalaista kulttuurintutkimusta kartoittamassa*. Jyväskylä: Nykykulttuurin tutkimuskeskus.

Sontag, Susan (2004) *Regarding the Pain of Others*. Penguin Books.

Uimonen, Anu (2006) Talvimaan tarinoita kertovat myös pakolaiset. Valokuvataiteen triennaalissa kohtaavat realismi ja fantasia. s. C2, *Helsingin Sanomat* 4.11.2006.

Von Bonsdorff, Pauline (2005) Beauty and Truth in The 3 Rooms of Melancholia. Teoksessa Claes Entzenberg and Simo Säätelä (ed.), *Perspectives on Aesthetics, Art and Culture*. Stockholm: Thales.

© WiderScreen.fi 21.12.2007

ISSN 1795-6161

wider
screen

arkisto

toimitus

palaute

